

U TRAŽENJU JEDINSTVA I SKLADA BOGOSLUŽNOG PROSTORA IZMEĐU LITURGIJSKE FUNKCIJE I ARHITEKTURE

Florijan Škunca
Zagreb

UDK 264.031
Izvorni znanstveni članak

Polazeći od tvrdnje da je ljepota sklad uzvišenoga jedinstva, Autor na temelju konkretnih primjera arhitektonskih rješenja naglašava jedinstvo sakralnoga prostora i liturgijske funkcije. Potom analizira sastavne dijelove kršćanskoga sakralnog prostora i upozorava na potrebu inkulturacije u konkretnu sredinu s posebnim osvrtom na svjetlo u funkciji bogoslužnoga prostora.

Razmišljajući o *skladu* općenito naišao sam na jedan tekst koji me je vodio svo vrijeme ovog razmišljanja o bogoslužnom prostoru: "Ako je sadržaj filozofije istina, sadržaj umjetnosti je ljepota. Ljepota je sklad, a sklad znači *uzvišeno jedinstvo*. Tko će dakle znati uskladiti boje i dijelove slike, ako ne duša umjetnika, koja je slika Boga, njezina stvoritelja?"¹ Promatrajući zemaljska bića i sve što je stvoreno u prirodi koja nas okružuje, divimo se skladu koji nas ispunja radošću i zadovoljstvom a ujedno je i snažan poticaj da i naša ostvarenja budu barem blijeda slika te ljepote.

1. JEDINSTVO SAKRALNOGA PROSTORA I LITURGIJSKE FUNKCIJE

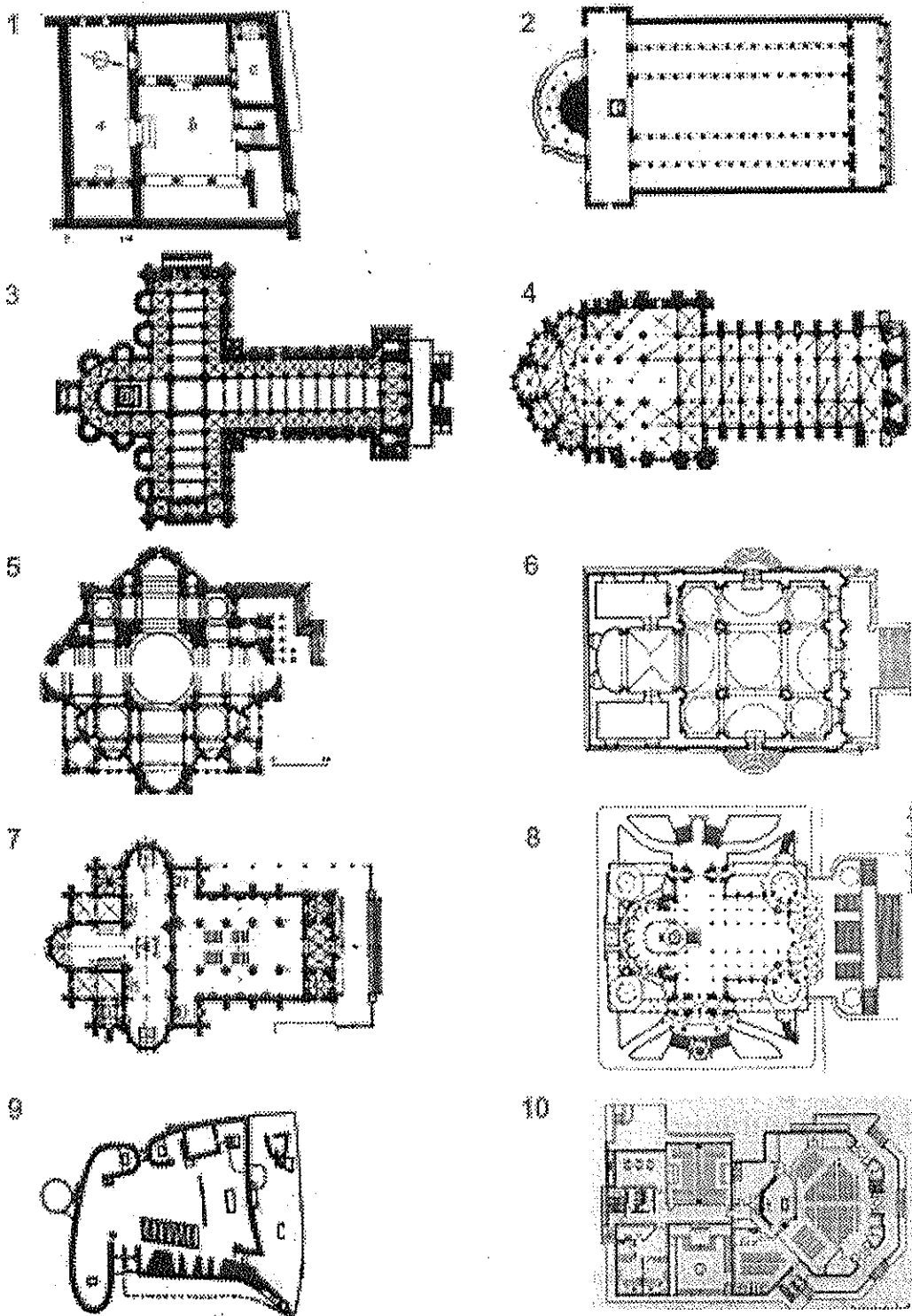
U ovom bismo dijelu govorili o sakralnom prostoru u cjelini, o njegovoj podjeli obzirom na važeću liturgijsku funkciju, o međusobnoj povezanosti toga prostora te o odnosu površina neophodnih za njihovo skladno funkcioniranje.

1.1 *Sakralni ili bogoslužni prostor tijekom povijesti i danas*

U ilustracijama sl.1 navedeni su primjeri sakralnog prostora "domus ecclesie" gdje se tek nazire organizacija budućih sakralnih prostora, preko bazilike, arhitektonskih stilova do Guadijeve Sagrada Familia i nezaobilaznog Ronchamp-a gdje je Le Courbisier prekinuo s tipologijom, premda zadržava povezanost s povijesnim stilovima.

¹ C. LUBICH, *Michelagelova pietà*

BOGOSLUŽNI PROSTOR TIJEKOM POVLJESTI

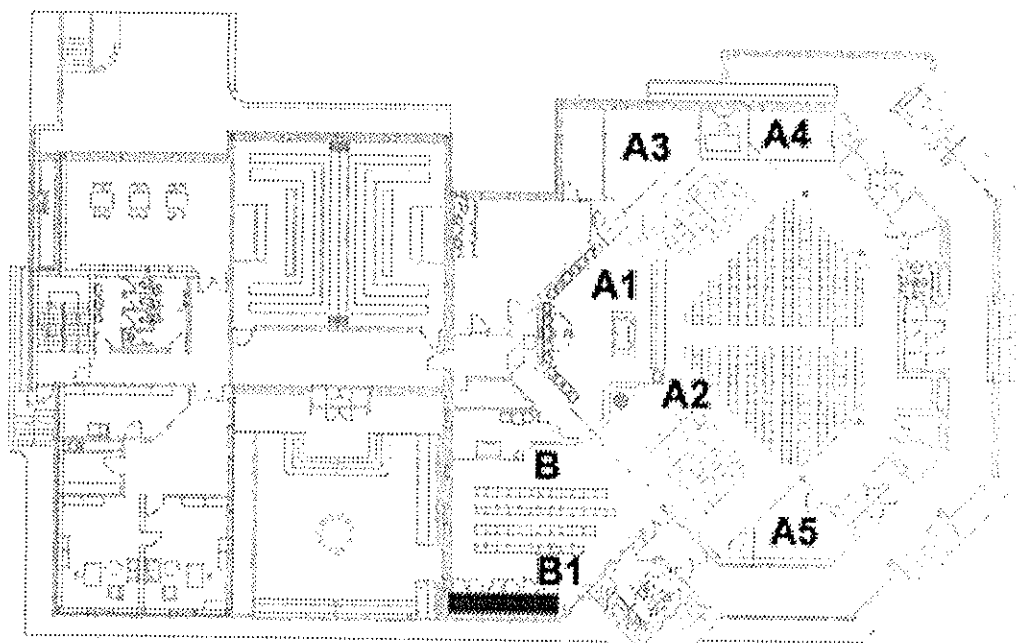
Sl.1. - 1. Kršćanska kuća ("Domus ecclesiae"); 2. Bazilika sv. Ivana Lateranskog u Rimu; 3. Romanička crkva sv. Jakova u Compostelli; 4. Gotička katedrala u Reims-u; 5. Bazilika sv. Petra u Rimu (Bramante); 6. Crkva sv. Vlaha u Dubrovniku; 7. Neoromantička katedrala sv. Petra i Pavla u Đakovu (K. Rösner, F. Schmidt); 8. Crkva Sagrada Familia u Barceloni (A. Gaudi); 9. Crkva Notre Dame du Haut u Ronchamp-u (Le Corbusier); 10. Pastoralni centar i crkva sv. Nikole Biskupa u Zagrebu (F. Škunca, A. Biba, G. Lamagna)

1.2. *Podjela bogoslužnog prostora:*

Na primjeru crkve sv. Nikole Biskupa u Zagrebu, Gajnice, grafički su prikazani sastavni dijelovi bogoslužnog prostora.

PODJELA BOGOSLUŽNOG PROSTORA

A 1	Svetište	A 4	Prigodne pobožnosti
A 2	Glavna lađa	A 5	Majke s djecom
A 3	Pjevalište	B	Svagdanja Kapela
		B 1	Ispovjedaonice

1.2.1. *Svetište*

Svetište je glavni dio bogoslužnog prostora u kojem su smješteni bitni elementi. Njegov položaj mora biti s jedne strane takav da svi sudionici mogu dobro vidjeti i čuti, budući da se na njemu vrše glavna liturgijska događanja, a s druge strane ono ne bi smjelo biti prenaplašeno, izdvojeno od lađe, gdje je puk koji aktivno sudjeluje u euharistijskim događanjima.

Na tlocrtima sl.2 prikazani su različiti pristupi rješavanja svetišta.

- *Oltar* je središte, glavno žarište euharistijskog događanja i cijeloga liturgijskog prostora, zbog toga je prema njemu sve usmjereno. Mogli bismo reći da je i sama crkva-građevina prostor za okupljanje Božjeg naroda oko oltara.

- *Ambon* ili *besjedište* je mjesto za naviještanje Božje riječi okupljenoj zajednici, te je vrlo važno da je i njegovo mjesto prikladno i vidljivo iz svakoga kutka sakralnog prostora.

- *Sedes* ili *sjedište predvoditelja* je mjesto odakle predvoditelj predvodi euharistijsko slavlje, te ga obično stavljamo u središte svetišta iza oltara, malo povišeno kako bi ga svi mogli dobro vidjeti.

- *Tabernakul* ili *svetohranište* je mjesto pohrane Presv. sakramenta. Njegovo je najprikladnije mjesto u bočnoj niši ili u sličnom arhitektonskom prostoru, a u crkvama u kojima je to moguće u dnevnoj kapeli gdje se upriličuju privatna klanjanja.

- *Krstionicu* kao mjesto podjele sakramenta krštenja smještamo u svetište - po mogućnosti za jednu stepenicu niže, kako bi se pokazala stupnjevitost liturgijskih čina. Položaj bi trebao biti takav da u činu krštenja može sudjelovati vjernička zajednica koja prihvaća novoga člana u svoju sredinu. U blizini krstionice obično se postavlja uskrsna svijeća.

1.2.2 - *Pomoćni liturgijski stolić* je prostor za odlaganje liturgijskih predmeta, a postavlja se u blizini oltara.

1.2.3 - *Glavna lađa* je mjesto za vjernike. Optimalna veličina glavne lađe jedne župske zajednice je prostor za 200 sudionika,² maksimalno 300, koji tako nisu odviše udaljeni te mogu dobro vidjeti glavni oltar i predvoditelja liturgijskog slavlja i nesmetano pratiti liturgijska događanja. Povećanje toga broja, a time i samoga prostora, je rizično, jer će dio vjernike samo djelomično moći sudjelovati u liturgijskom slavlju. Predlažemo povećanje broja sv. misa u istoj crkvi ukoliko je veća župska zajednica. Crkve određenih svetišta i stolne crkve ne ulaze u ta razmišljanja.

Prijašnje nas poglavlje na neki način usmjerava na izbor središnjih tlocrta³ koji mogu najbolje zadovoljiti navedene potrebe. Zbog toga izbjegavamo longitudinalne oblike tlocrta i podjelu prostora na više lađa koji otežavaju doživljaj zajednice okupljene oko oltara, što je jedna od bitnih značajki reforme bogoslužnog prostora.

² M. BERGAMO : *Spazi Celebrativi*, st.67

³ F. ŠKUNCA, A. BADURINA, B. ŠKUNCA, st.127

1.2.4 - *Pjevalište ili mjesto pjevačkog zbora* obično smještamo u blizini svetišta na strani ambona u takvom položaju da može "povesti" okupljenu zajednicu u zajedničko sudjelovanje u liturgijskom slavlju.

1.2.5 - *Prostor za prigodne pobožnosti.*

Praksa nam pokazuje da je dobro unaprijed predvidjeti mjesto za prigodne pobožnosti i čašćenje svetih, s kipovima i slikama kako bi izbjegli kompromisna rješenja koja narušavaju opći sklad bogoslužnog prostora. Najprikladnije mjesto za čašćenje svetaca je u tom prostoru, a iznimno u svetištu, gdje je preporučljivo da se uklopi u kompoziciju s Kristom kao "glavom" Crkve.

1.2.6 *Prostor za majke s djecom*

U gradskim sredinama se pojavljuje potreba za prostorom za majke s djecom, kako bi i mladim majkama omogućili prisustvovanje bogoslužnim činima. Budućnost će pokazati da li je opravdano dijeliti majke s djecom u poseban prostor iz kojega se može pratiti bogoslužna događanja ili se privikavati na zajedničko sudjelovanje s manjom djecom koja često nisu mirna i svraćaju pozornost na sebe a ne na liturgijska događanja.

1.2.7 *Ispovjedaonice*

Predlažemo smještaj ispovjedaonica u svagdanjoj kapeli, gdje je obično mirnije i diskretnije mjesto za obavljanje ispovijedi.

1.2.8 *Svagdanja kapela*

Opravdanost svagdanje kapele je višestruka. S jedne strane je čisto tehnički i ekonomski razlog zbog djelomičnog grijanja u zimskom razdoblju, a s druge strane je i doživljaj zajedništva koji je snažniji s manjim brojem sudionika u kapeli nego u glavnoj lađi gdje su oni često raspršeni po cijeloj lađi. Zatim, u njoj se preporučuje smještaj svetohraništa za privatnu pobožnost, kipova svetaca i ispovjedaonica.

Premda smo iz opravdanih razloga težište naših razmatranja na ovom savjetovanju dali na crkvu-građevinu kao bogoslužni prostor zajednice vjernike smatram da je dobro barem spomenuti da je crkva-građevina i prostor privatnih pobožnosti i osobnog odnosa s Bogom, jer je naše zajedništvo recipročno povezano s osobnim odnosom s Bogom koji se međusobno obogaćuju.

1.3. *Usporedna prostorna analiza bogoslužnog prostora*

Na primjerima sl.1. prikazana je orijentaciona usporedba sastavnih dijelova bogoslužnog prostora.

2. JEDINSTVO SAKRALNE ARHITEKTURE SA POVJESNOM BAŠTINOM I SUVREMENOM ARHITEKTUROM INKULTURIRANOM U KONKRETNOJ SREDINI

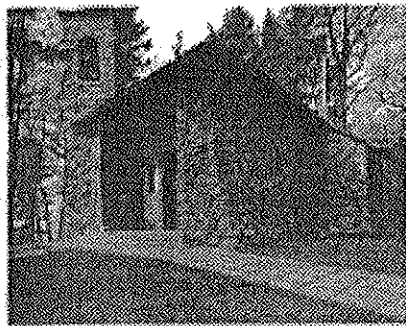
Jedinstvu sakralne arhitekture jednog naroda pridonosi i povezanost s povijesnom baštinom koja odražava specifičnost, ljepotu i bogatstvo kulture te sredine kao dijelu svjetske kulturne baštine. Ukoliko postoji ta povezanost, valorizirajući sve ono pozitivno što nam je ostavljeno pokazujemo naš pravi odnos prema toj baštini i ostajemo u jedinstvu s onima koji su nam prethodili. Ljepota mozaika svjetske baštine je upravo u tome što ga svaka sredina obogaćuje svojim posebnostima, svojim specifičnim skladom. Sveti otac u "Pismu umjetnicima" - koje je upravo izašlo - analizirajući tijek umjetnosti kroz povijest kaže: "... u tim (arhitektonskim, stilskim) oblicima, nije sadržan samo genij nekog umjetnika, nego duša naroda".⁴

Stoga ne bih preporučio pokušaje oponašanja europske sakralne arhitekture u Africi, Aziji ili obrnuto, kao što je evidentno da unutar jedne kulturne sredine nije poželjno primjerice postavljanje ruralne arhitekture u gradskim sredinama. Svaki narod i svaka sredina bi trebala s punim dostojanstvom i odgovornošću obogaćivati svjetsku baštinu svojim autohtonim ostvarenjima. Na sl B1 su prikazani primjeri različitog pristupa u rješavanju navedenog problema.

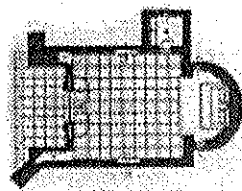
3. JEDINSTVO SAKRALNE ARHITEKTURE S DRUGIM LIKOVNIM UMJETNOSTIMA KAO URESU SAKRALNOGA PROSTORA

Nezamjenjiv doprinos skladu sakralnog prostora daju likovne umjetnosti svojim ostvarenjima. Bez njih bi i uspješni sakralni prostori bili kao čovjek bez duše. Vrlo je važno da su ta ostvarenja nenametljiva, da su odmjerena u svojim dimenzijama i koloritu, kako ne bi porušili sklad cjeline bogoslužnog prostora.

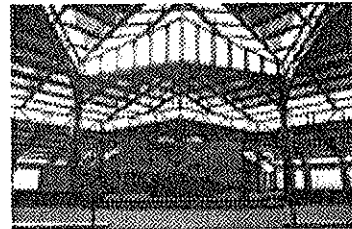
⁴ Pismo pape Ivana Pavla II. umjetnicima, str. 23

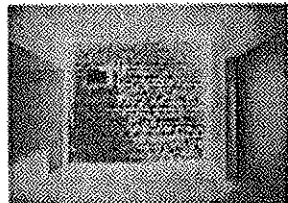
1

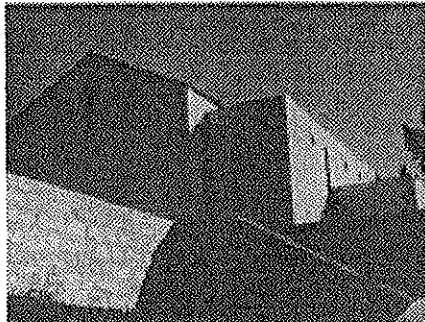
2

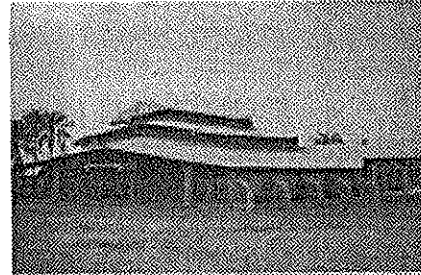
5

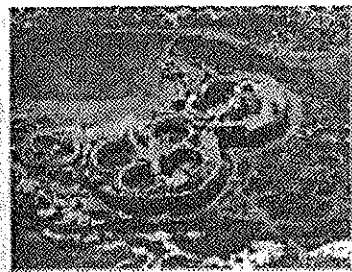
3

4

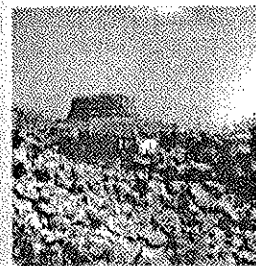
6

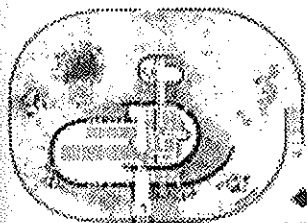
8

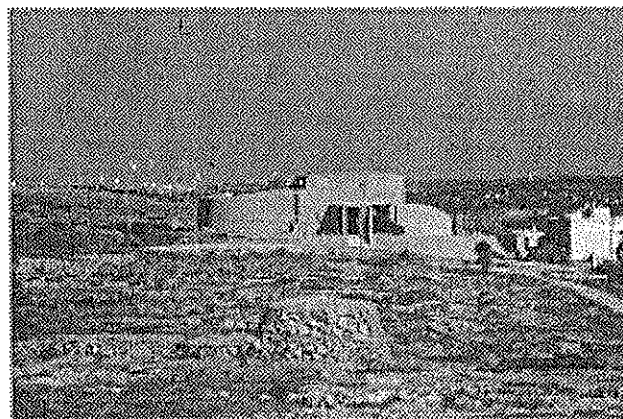
7

9

10

11

Sl. 3. - 1. 2. Kapela Majke Božje Kraljice Hrvata na Sljemenu (Juraj Denzler); 3. 4. Župni centar na Boninovu, Dubrovnik (Ivan Prtenjak); 5. 6. 7. Crkva u Fontemu, Kamerun (Carlo Fumagalli); 8. Arheološki ostaci u Mnajdra-u, Malta; 9. Girna, Malta; 10. 11. Crkva sv. Josipa u Manikata-u, Malta (Richard England)

Često nailazimo na vrlo uspjeta likovna ostvarenja koja po svom položaju, veličinom ili koloritom nisu usklađena sa cjelinom bogoslužnog prostora te i sama ne dolaze dovoljno do izražaja, a narušavaju sklad cjeline.

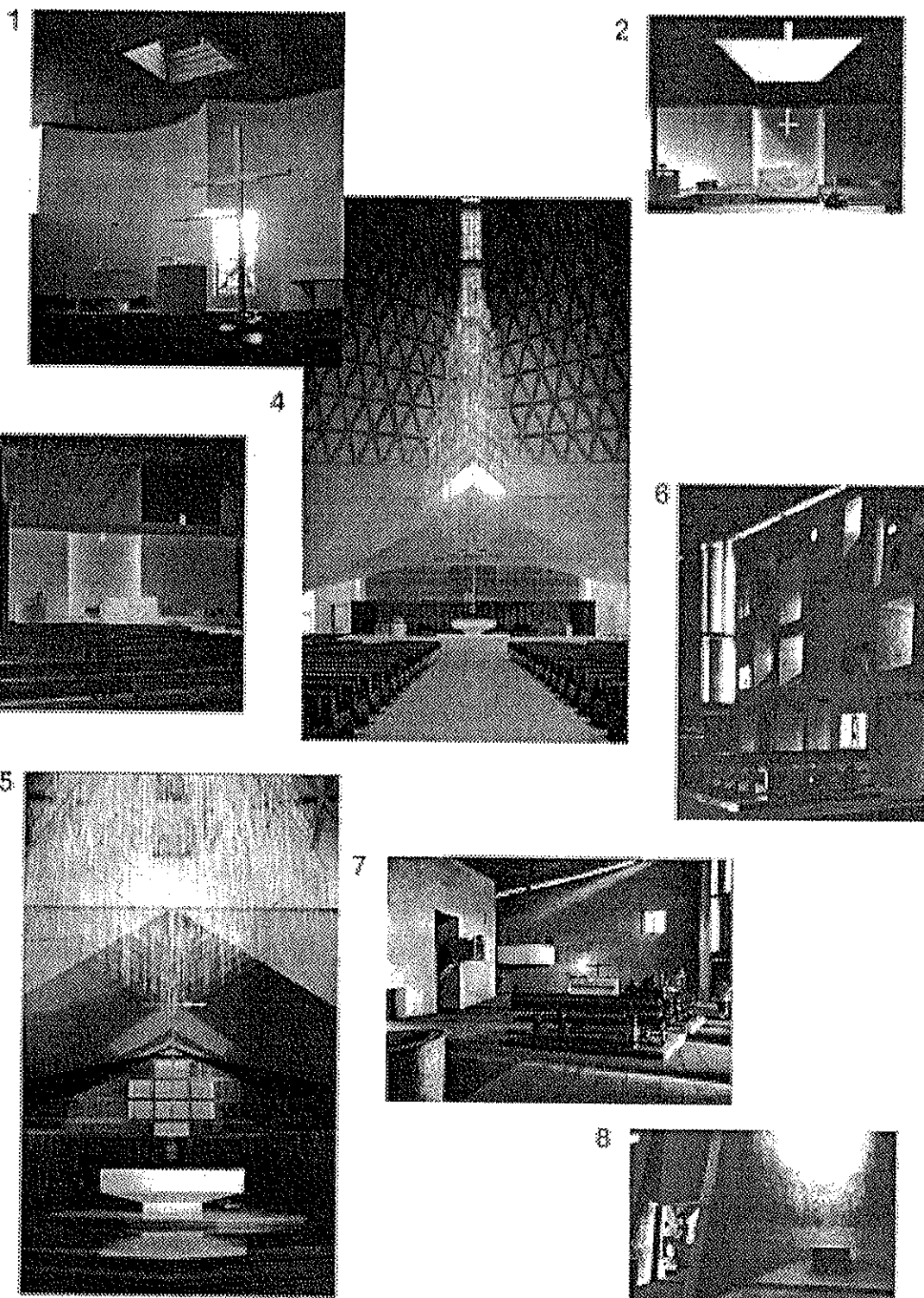
Ovdje bih spomenuo i ures oltara i cijelog bogoslužnog prostora cvijećem, slikama, sličicama, križevima i križićima, tepisima i slično. Mislim da bi i u ovom slučaju trebalo paziti na sklad cjeline te izbjegavati neumjesna kićenja koja mogu vrlo lako osiromašiti po sebi lijep bogoslužni prostor.

4. SVJETLO U FUNKCIJI ŠKLADA BOGOSLUŽNOG PROSTORA

O ovoj će temi biti još govora a ja ću samo naglasiti veliku važnost svjetla i rasvjete uopće u bogoslužnom prostoru. U lađi bi osvjetljenje moralo biti takvo da vjernicu mogu nesmetano pratiti liturgijska događanja iz misala i pjesmarica. Najveću pozornost i kod rasvjete treba dati svetištu, gdje treba izbjegavati prozore s vitrajima jer, kao što smo rekli, sve treba biti usredotočeno na oltar, gdje su usmjereni pogledi i pažnja svih sudionika u bogoslužju. Stoga su indirektna rasvjeta i prozori s boka puno prikladniji za takve prostore.

Svjetlo u sakralnom prostoru ne treba samo zadovoljiti potrebu dovoljnog osvjetljenja bogoslužnog prostora, nego je važno i stvaranje sakralnog ugođaja u tom prostoru. U sl C1 su prikazani konkretni pristupi rasvjete u sakralnom prostoru.

SVJETLO U BOGOSLUŽNOM PROSTORU

Sl. 4. - 1. Crkva u Taize (Francuska); 2. 3. Crkva sv. Petra u Bourg-en Bresse-u (Francuska);
4. 5. Katedrala sv. Marije u San Francisku (SAD); 6. 7. 8. Kapela u Ronchamp-u (Francuska)

Zaključak

Nakon svega samo bih rekao da smatram vrlo važnim sve navedene elemente bogoslužnog prostora i da su svi oni odlučujući za sklad cjeline, za sklad mozaika koji se zove sakralni ili "bogoslužni" prostor. Sama hrvatska riječ bogoslužni nam govori o značaju i veličini takvog prostora pa bi primjereno tome morala biti odgovornost i zauzetost svih sudionika u njegovoj izgradnji.

Na savjetovanju o sakralnoj arhitekturi, koje je bilo održano u Parizu 21., 22. i 23. studenog 1997., direktor l'Ecole du Louvre Dominique Pannau među ostalim kaže: "Arhitektura neke crkve nije - u svojoj biti - ni drvo, ni opeka, ni kamen. Njegovo kamenje je zajednica Isusovih vjernika okupljena oko Njega. Vezivo tog živog kamenja nije nitko drugi nego Duh Sveti. "Ecclesia" - crkva je zajednica vjernika, pravi kršćanski hram, tijelo Kristovo..."

Završio bih riječima Sv. oca pape Ivana Pavla II. u već spomenutom pismu umjetnicima: "Crkvi su potrebni arhitekti, jer su joj potrebni prostori za okupljanje kršćanskog puka i da slavi tajne spasenja. Poslije strašnih razaranja u prošlom svjetskom ratu i širenja metropola, nova generacija arhitekata se uhvatila u koštac s kršćanskim obredom, što potvrđuje snagu nadahnuća koju izaziva vjerska tema, uvažavajući arhitektonske kriterije našega vremena."⁵

U nastavku Sv. Otac šalje poziv svima nama ovim riječima: "...obraćam se vama, umjetnici cijelog svijeta, da bih vam potvrdio kako vas cijenim i da bih pridonio razvoju korisne suradnje između umjetnosti i Crkve. Moj je poziv otkrivati dubine duhovne vjerske dimenzije koja je obilježila umjetnost svih vremena u svojim najsvečanijim izrazima i oblicima. U tom se smislu obraćam vama, umjetnici pisane i govorne riječi, kazališta i glazbe, umjetnosti modeliranja i najmodernijih tehnologija komuniciranja. Posebno se obraćam vama, kršćanski umjetnici: svakog ponaosob želim podsjetiti da savez sklopljen odavno između Evanđelja i umjetnosti, pored funkcionalnih zahtjeva, uključuje i poziv da se stvaralačkom intuitivnošću prodre u tajnu nestvorenog Boga, a istodobno i u tajnu čovjeka."⁶

⁵ Pismo pape Ivana Pavla II. umjetnicima, str. 32

⁶ Pismo pape Ivana Pavla II. umjetnicima, str. 34